

Iz arhivskih fondov in zbirk

Celjska obrt v 18. stoletju v luči arhivskih dokumentov (Zbirka obrtnih listin (ZOL) Zgodovinskega arhiva v Celju)

ALEKSANDER ŽIŽEK

Celje je bilo v zgodovini podobno kot drugi poselitveni centri hkrati tudi lokalno obrtno in trgovsko središče. Vplivno območje mesta pa se je za razliko od manjših središč razprostiralo na precej razsežnem ozemlju. Provizorično bi tako lahko za skrajni doseg celjskih gospodarskih združenj vzeli naslednje kraje: Vuzenico in Lovrenc na Pohorju (na severu), Slovensko Bistrico (na SV), Rogatec (na V), Brežice (na J), Motnik in Ljubno (na Z) ter Dravograd (na SZ). Omenjena omejitve je, kot rečeno, zgolj provizorična in se lahko od obrti do obrti (nebstveno) razlikuje, opisano območje pa je hkrati tudi prostor, ki ga pokriva v naslovu omenjena zbirka ZAC.

Obrt (in obrtna združenja) so bila spočetka (srednji vek) izrazito deželna (stanovska) domena, saj so deželni stanovi poleg ostalih funkcij opravljali tudi nadzor nad obrtnimi zadevami. (Ob upoštevanju dejstva, da so cehi delovali kot avtonomni organizmi glede vprašanj produkcije, kakovosti, konkurence in obrtne discipline.) Krepitev deželnoknežje oblasti na račun stanovske avtonomije se je odlikovala kasneje tudi pri regulaciji obrtnih vprašanj - skrb za to so na operativni ravni prevzele kresije (v mestih magistrati; tudi z imenovanjem obrtnih komisarjev za posamezne skladnice). Pomembno prelomnico "podržavljanja" obrtnih zadev, obenem pa tudi izhodišče vsakega raziskovanja, predstavlja vsakakor notranjeavstrijski obrtni red iz leta 1732, ki je pomenil normativni okvir za organiziranje obrti in obrtnih združenj na našem ozemlju (navajajo pa ga tudi kot predpis, ki je ukinil cehovsko avtonomijo). Omenjeni obrtni red je zanimiv predvsem zategadelj, ker predstavlja osnovo številnim dokumentom ZOL (potrditvam cehovskih pravil - s tem predpisom so cehi namreč izgubili svoje "privilegije").

Težišče ZOL je obdobje obrtnega "interregnuma" med leti 1732 in 1859 (razglasitev svobode obrti in industrije - formalen konec cehov, predpisane pa so bile obrtne zadrage), ki je cehi umetno sicer vzdrževal pri življenju (ker zanje pač ni bilo pametne zamenjave), vseeno pa je njihove družbene in siceršnje kompetence močno omejil. Delovanje cehov so nadzorovali različni "obrotni" ali "cehovski" komisarji, ki jih je lokalna oblast (magistrati, kresije) kot nad-

zorne organe pošiljala na zasedanja skladnic, ki brez njihove prisotnosti in soglasja niso mogle sprejemati usodnejših odločitev. Komisarji (in z njimi državna oblast) pa so vplivali tudi na izbor/potrjevanje cehmojstrov.

Cehom/skladnicam je bila v tem obdobju namenjena vloga primarno karitativnih in cerkveno-bratovščinskih subjektov, medtem ko so njihovo poslanstvo v obrtni sferi normativno karseda zminimalizirali (postavljanje prej avtonomnih cehovskih organov pod državno kontrolo, opuščanje cehovskega "sodstva" v korist civilnih sodnih inštanec ipd.).

Glavnina dokumentacije Zbirke obrtnih listin izvira iz 18. stoletja, kar je zanimivo predvsem za raziskovalce modernizacije družbe (terezijansko-jožefinskih reform, krepitev vloge države, izumiranja starih (cehovskih) oblik obrtniškega organiziranja), na žalost pa nam "mladost" te zbirke ne more odgovoriti na nekatera vprašanja v zvezi z začetki cehovske organizacije na Celjskem.

Količinsko največji segment omenjene zbirke je navezan na raznovrstne potrditve cehovskih svoboščin (v ZOL najdemo kar 11 tovrstnih dokumentov - prepisov in originalov), precej pa je tudi pomočniških in mojstrskih "pisem" (spričeval; skupaj 36).

Zanimivi so kraji izstavitve posameznih dokumentov iz tega sklopa, saj najdemo med njimi mesta iz najrazličnejših predelov donavske monarhije in nemških dežel (od običajnih Gradca, Dunaja do malce oddaljenejših Mainza, Bayreutha, Litomerca, Česke Lipe ali Slavenske Požege). Dragocene informacije o migracijskih tokovih pa nam lahko nudijo (resda maloštevilna) potrdila o (obveznih) potovanjih pomočnikov (hrbno stran priporočila/pomočniškega pisma so nekajkrat uporabili kot potni list za spremljavo pomočnikovega potovanja; mestne oblasti so s pečatom potrdile bivanje pomočnika v nekem kraju in pripisale tudi cilj njegove naslednje etape; primer za to je ZOL, inv. št. 28 Kotl).

Zelo shematično bi lahko našo zbirko razdelili na tri skupine dokumentov, ki jo sestavljajo:

Prva skupina (deželnoknežji akti - potrditve) je sicer zanimiva za globalno razume-

vanje pravil igre med obrtnimi združenji in državnimi inštitucijami, ne daje pa vpogleda v CEHOVSKI VSAKDAN in v odnose med člani posamezne skladnice ("Innung", "Laade").

Na veliko vprašanj s področja "notranjega življenja" in organiziranosti cehov/skladnic/obrnih združenj nam lahko odgovorijo "viri prve roke" - raznovrstni "protokoli", "mojstrske", "pomočniške" ali "nakladne" ("Aufleg") knjige. Knjige o svojem delovanju in članstvu (vajencih, pomočnikih in mojstrih) so vodila vsa obrtna združenja/cehi, za Celje in širšo okolico pa so se ohranile naslednje knjige za posamezne obrti/cehe:

Peki

Mojstrsko - vajeniška knjiga (1793-1870)
Pomočniška knjiga (1793-1890)
Pomočniška knjiga (izstavljenih učnih pisem) (1805-1830)

Mesarji

Mojstrska knjiga (1816-1831)
Nakladna (pristojbinska-"Auflage Buch") knjiga (1816-1831)
Vajeniško - pomočniška knjiga (1816-1831)
Knjiga zapisnikov (protokol) in dnevnik (1832-1889)
Skupna mojstrska, nakladna in vajeniško - pomočniška knjiga (1844-1884)
Knjiga izdatkov mesarske skladnice (Fleischer=Innung Ausgaben; 1869-1878)

Barvarji, tkalci in klobučarji

Protokol celjske četrtne barvarske skladnice (1759/60-1843)

Zidarji, kamnoseki in tesarji

Pomočniška (in mojstrska) nakladna knjiga (1778-1806)
Vajeniško - pomočniška in mojstrska knjiga (1780-1855)

Lončarji

Knjiga (protokol) lončarskega ceha (1826-1875)

Mizarji, ključavničarji, ostrogarji, urarji in puškarji

Pomočniška knjiga (1805-1839)

Usnjarji, čevljarji in sedlarji

Knjiga usnjarskega ceha (1796-1891)

Kovači in kolarji

Vajensko-pomočniška knjiga (1844-1884)

Tretjo skupino dokumentov predstavljajo pomočniška in mojstrska spričevala/učna pisma.

Med zanimivejše dele zbirke bi uvrstil še fond ljubljanske usnjarske družine Janech, ki zajema obdobje med letoma 1774 in 1903 (inv. št. 49

Usnj - 19 dokumentov) ter rudarsko pri-sego ("Der pergknappen special aydt"), katere prepis izvira (domnevno) iz 18. stoletja (inv. št. 42 Rud), z njo pa so rudarji svojemu gospodu in "delodajalecu" hamberškemu škofu obljubljali vestno delo in vdanost.

82 enot, ki sestavljajo ZOL sem uredil glede na ustvarjaleca (po obrteh), znotraj te delitve pa sem enote uredil kronološko.

Sad tega je naslednji sistem:

- I Peki
- II Mesarji
- III Barvarji, tkalci in klobučarji
- IV Knjigovezi
- V Zidarji, kamnoseki in tesarji
- VI Kotlarji
- VII Lončarji
- VIII Mizarji, ključavničarji, ostrogarji, urarji in puškarji
- IX Usnjarji, čevljarji in sedlarji
- X Kovači in kolarji
- XI Trgovci
- XII Razno (dokumenti, ki niso neposredno povezani z opravljanjem obrti, vendar so naslovniki/izdajatelji obrtniki)

Pomagala za uporabo omenjene zbirke so namenjena kar najširšemu krogu uporabnikov z različnim predznanjem pri delu z arhivskim gradivom.

Osnovno informacijo ponuja precej izčrpen vodnik po zbirki (trenutno zgolj za čitalniško uporabo). V njem je za vsako listino/knjigo posebej podan opis (material, mere, pečat, podpisi) in razširjen regest (kar je posebej pomembno pri delu s potrditvami cehovskih pravil), kot dopolnilo pa je smotrno uporabiti tudi Vodnik po fondih in zbirkah ZAC (iz leta 1985, v pripravi pa je novi).

Najstarejši dokument ZOL je listina graškega knjigoveza Paula Hörnerja (1692, inv. št. 10 Knji), vezana na predajo/prodajo pravice do opravljanja obrti ("jus"), najmlajši pa učno pismo kolarja Janeza Šurka z Ljubnega (iz leta 1932, inv. št. 71 Kol). S stališča dostopnosti (pripravljeni regesti) in aktualnosti (gospodarska zgodovina) računamo na uporabnike med mladimi raziskovalci (višji razredi osemletke, gimnazija), zanimivejši del (raznovrstni protokoli) pa bo gotovo pritegnil tudi študente (zlasti samostojne zgodovine) in raziskovalce s področja gospodarske ter urbane zgodovine (mest). Precejšen del zhirke (pomočniških/učnih in mojstrskih pisem/listin) ima nenazadnje tudi umetnostnozgodovinsko vrednost (vedute, nekaj cehovskih pečatov).

Pričujoča predstavitev žal ne more biti popolno poročilo o uporabnosti in natančni vsebini vključenih listin in knjig, potencialnemu raziskovalcu pa kljub temu lahko nudi "etapno" informacijo in ga morda opozori na določene dokumente, ki bodo v novem vodniku ZAC prvič predstavljeni uporabnikom.